

спільнот, перебувала в різних формах свого прояву. Поступово вималювалися її смислові контури, прошарки, які стосувались Долі духів, людської душі, життя тварин (їх відродження).

Зазначені містичні явища, первісні уявлення намічають та презентують окремі теми есхатологічного навантаження, окреслюють у первинному вигляді виміри втілення теми Долі, а саме її вектори:

1. Доля душі за гробом (Небесна).
2. Доля представників позаземного буття (духів).
3. Доля душі Земна (як процес повернення душі в земну реальність).

4. Окреслені вище смислові виміри вималюють контури теми Долі Вселенського буття «замкнену» у циклічні його коловертання.

В результаті осмислення релігійних уявлень традиційних культур ми прийшли до висновку, що есхатологічна проблематика (у розвиненому вигляді наступних часів) існує у латентному вигляді у лоні архаїчної картини світу. Під кутом зору теми Долі есхатологічні мотиви пунктирно проходять по різних пластам стародавніх культур, сягають своїм корінням в простір стародавнього світу, присутні в тому чи іншому вигляді в доісторичних пам'ятках культур. У межах первісної свідомості есхатологічні ідеї ще не чітко оформились, але вони концентруються та віддзеркалюються у темі вічного життя душі, шляхів душі за гробом, перевтілення людської душі та ін. Саме в межах первісної свідомості починають формуватися смислові виміри (контекстуальне поле) індивідуальної есхатології. Перші свої «кроки» вони роблять у вигляді віри первісної людини в існування душі, в її можливі переходи (у світ небесний та земний). Ідея Долі душі коловертється в уявленнях про її здібності (залишати тіло, подорожувати по духовним світам), вступати в контакти з надприродними сутностями, які населяють надприродні світи. В доісторичні часи джерелом її існування були уявлення про різні стани людини (сон, транс і т. ін.), а також містичний досвід шаманів. У просторі містичного досвіду тема Долі душі набувала своєї першочергової значущості у контексті циклічного світовідчуття епохи.

В ході розміркування над темою ми дійшли висновку, що у різних формах прояву теми Долі есхатологічна тематика становить засадничу складову світоглядної картини світу первісної людини. Ідея Долі нами презентується як атрибут людської свідомості всіх часів. Екстраполюючи погляд Дж. Фрезера на анімізм як універсальний догмат всіх релігій людства ми формуємо думку про те, що есхатологія (у вигляді певних ідей, вірувань) властива всім первісним співтовариствам, включена в загальну систему історії релігії. У певному вигляді (локальної чи глобальної релігійної системи) становить світоглядну основу первісних і цивілізованих спільнот.

Список використаних джерел

1. Тэйлор Э. Первобытная культура / Э. Тэйлор. – М.: Социально-экономическое издательство, 1939. – 567 с.
2. Фрезер Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1980. – 831 с.
3. Элиаде М. История веры и религиозных идей: От каменного века до элевсинских мистерий / Элиаде Мирча. – М.: Академический Проект, 2008. – 622 с.

Reference

1. Tjejlор Je. Pervobytnaja kul'tura / Je. Tjejlор. – M.: Social'no-ekonomicheskoe izdatel'stvo, 1939. – 567 s.
2. Frjezer Dzh. Dzh. Zolotaja vetv': Issledovanie magii i religii / Per. s angl. – M.: Politizdat, 1980. – 831 s.
3. Jeliade M. Istorija very i religioznych idej: Ot kamennogo veka do jelevsinskih misterij / Jeliade Mircha. – M.: Akademicheskij Proekt, 2008. – 622 s.

Bredun I. V., PhD, associate professor, Kharkiv National University of Construction and Architecture (Ukraine, Kharkiv), polk@i.ua

Eschatological motives in the space of periodic consciousness

During the study, the author carries out a gradual understanding of eschatological ideas within the limits of the original consciousness, reveals their semantic dimensions, «zones» of actualization, and produces philosophical accentuations and interpretations. The focus of attention is the comprehension of the idea of Fate, which is revealed in the context of the cyclic picture of the world, the primitive notions of the Fate of the human soul (heavenly and earthly). The «temporal» frameworks of appearance and modes of existence of individual eschatology from the angle of view of the soul, mystical experience of shamans, magicians are outlined.

Keywords: individual, soul, Fate, earth, heaven, idea, meanings.

* * *

УДК 1:37.015.2

Колосюк І. А.,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри історії, філософії та права, Подільський державний аграрно-технічний університет (Україна, Кам'янець-Подільський), ikolosyuk@ukr.net

ФІЛОСОФСЬКІ ТА СПЕЦІАЛЬНО-НАУКОВІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Специфікою філософського аналізу є світоглядно-методологічна проблематика, що стосується епістемологічного статусу теорії та історії культури. У якості робочої гіпотези припускається, що ця наука має міждисциплінарний характер і здійснює, як правило, дослідження, які відрізняються комплексністю результатів. Причому перевірку цієї гіпотези буде здійснено на прикладі аналізу антропологічного виміру освіти під філософським кутом зору.

Ключові слова: педагогічна антропологія, філософський аналіз, антропологічний вимір, епістемологія, пізнання.

Дослідження антропологічного виміру освіти потребує досягнення високого рівня теоретичного узагальнення. Можливі два способи теоретичного дослідження освіти – соціокультурний та антропологічний – які передбачають власне філософський рівень абстракції. Водночас, кожен з них не здатен охопити усі суттєві аспекти забезпечення освіти. З іншого боку, наявна природна взаємна пов'язаність та взаємна залежність соціальних процесів та процесів розвитку людини, про що свідчить, запровадження спеціального терміну, який фіксує цей нерозривний взаємозв'язок – «антропосоціогенез» [2].

Дослідження антропосоціогенезу і досі знаходиться, на нашу думку, на початковій стадії, втім вже зараз очевидно, що воно дозволяє з нових позицій відкрити сутність класичних філософських проблем, до яких належить і проблематика філософсько-культурологічного дослідження освіти. Враховуючи, що інституалізація як культурології, так і філософії освіти почала відбуватися відносно недавно, завдання систематизувати і узагальнити напрацьований різними соціальними і гуманітарними науками дослідний матеріал залишається у своїх основних напрямках все ще не виконаним. Це зумовлює актуальність нашого дослідження, яке матиме певною мірою завдання

здійснити міждисциплінарні порівняння та ґрунтовані на них філософські узагальнення, орієнтовані на базові принципи теорії та історії культури.

Варто хоча б попередньо визначитися у загальних рисах, з тим, як саме принципи теорії та історії культури слугуватимуть регулятивом порівняльних міждисциплінарних досліджень. Значною мірою теорії та історії культури використовує для цього вже напрацьовані у соціальній філософії [3; 13], соціальній антропології [10; 11], та філософській антропології [6; 7] та філософії культури [5] здобутки. Не можна залишати поза увагою напрацювання у галузі філософії та методології наукового пізнання, які створюють теоретичний апарат для здійснення таких методологічних синтезів [1; 18; 19; 9; 12; 16; 17; 20]. Деякі дослідники здійснили роботу щодо конституювання дисциплін, ще більш наближених до філософського осмислення антропологічного виміру освітньої культури. Йдеться передусім про соціально-філософську антропологію [4] та педагогічну антропологію [8].

Власне, на нашу думку, педагогічна антропологія як складова соціальної антропології і є тим об'єктом філософського обґрунтування, який дозволяє зосередити філософську увагу на антропологічному вимірі освітньої культури. Тобто соціальна філософія, філософська антропологія, соціально-філософська антропологія є основними засобами забезпечення світоглядно-методологічного забезпечення дослідження освіти – у найбільш концептуальному, філософському варіанті такого забезпечення.

Дійсно, Г. Рузавін ще у ранній своїй праці цілком справедливо зауважив, що у наш час, коли наука стає безпосередньою продуктивною силою, а науково-технічна революція набуває все більш широкого розмаху, розробка проблем методології і логіки наукового дослідження висувається як одне з актуальних завдань філософії [15, с. 3].

Не можна і сьогодні заперечувати, що неперервний потік наукових досліджень все збільшується, помітним стає зростання числа людей, що займаються наукою, професія науковця перетворюється дійсно на масову – все це не тільки стимулює загальний інтерес до проблем наукового пізнання, але і вимагає аналізу і розробки методів дослідження, яких вимагає практика сучасних наукових пошуків.

На найвищому рівні узагальнень теорія та історія культури набуває філософського характеру своїх результатів, поєднуючи завдяки особливому предмету дослідження – культурі – методологічні можливості соціальної філософії, філософії культури, філософії історії та філософської антропології. Все це змушує звернути увагу на методологічний потенціал науки загалом, і зокрема на творення нових знань та методик діяльності завдяки науці. У останні десятиліття вітчизняна наука переважно користувалася тими надбаннями, які були напрацьовані ще за радянських часів.

У світі проблематика логіки і методології давно переживала бурхливий і нескутий прокрустовим ложем ідеологічної догматики розквіт. На думку відомого російського дослідника науки В. Швирьова, в розвитку методології науки, особливо в кінці XIX і початку XX ст., проблематика, пов'язана зі співвідношенням теоретичного і емпіричного рівнів наукового пізнання,

привертає найпильнішу увагу [18, с. 97]. Загалом і в цілому дискусії навколо цієї проблематики відтворюють ту конфронтацію напрямів, яка в класичній гносеології була пов'язана з розвитком емпіризму і раціоналізму. Це, з одного боку, напрям, що підкреслює залежність наукового пізнання від досвіду, емпірії, яка інтерпретується як щось дане, з іншого – напрям, що акцентує увагу на активності теоретичного мислення, своєрідності теоретичних методів дослідження. Проте на відміну від раціоналістів класичної філософії, що тяжіли в основному до об'єктивного ідеалізму, «активісти» в методології XIX–XX ст. – так умовно можна було б назвати останній напрям – розглядають теоретичну діяльність як прояв активності наукової свідомості, що створює конструкції, які іманентні науковому знанню і не мають об'єктивних корелятів в якій-небудь особливій сфері «ідеальних», або «абстрактних сутностей». Такі позиції прихильників і прагматизму, і неокантіанства, і конвенціоналізму, і позитивізму в методології науки кінця XIX – почала XX ст.

В даному випадку робиться спроба розглянути основні проблеми методології наукового пізнання. Хоча в різних науках, справедливо зауважує Рузавін, існують свої специфічні методи і засоби дослідження, це зовсім не виключає можливості і необхідності вивчення і оцінки таких засобів і методів дослідження, які є загальними для вельми широкого класу як досвідних, так і абстрактних, формальних наук [14, с. 4]. Аналіз їх і складає завдання методології наукового пізнання. На відміну від психології наукової творчості, яка вивчає індивідуальні особливості пізнавальної діяльності вченого, методологія розглядає загальні закономірності руху пізнання і, зокрема, специфічні засоби і методи, за допомогою яких відбувається наукове дослідження.

Теорія та історія культури належить, безумовно, до соціально-гуманітарного корпусу наукового знання і у залежності від рівня здійснення аналізу, послугується різним методологічним інструментарієм. І зовсім не обмежується найвищим рівнем узагальнень та суто філософською методологією. Середній теоретичний рівень дослідження представляють конкретні галузеві наукові дослідження: історичні, культурологічні, соціологічні, політологічні, правові тощо. Тут методологія теорії та історії культури набуває значного розмаїття у множині відносно незалежних спеціально-наукових методів дослідження, яке підлягає світоглядному осмисленню і єдиній концептуалізації на філософському рівні.

Нарешті, найнижчий рівень застосування методології теорії та історії культури представлений на рівні визначення стратегії емпіричних досліджень, побудови конкретних науково-дослідних програм у цій царині знання. Саме тут визначальним знову виявляється предмет наукового дослідження, який знову вимагає застосування міждисциплінарного підходу. Однак, якщо на філософському рівні комплексність дослідження зумовлювалась метою концептуалізації найбільш загальних, світоглядних положень теорії та історії культури, то на емпіричному рівні такої комплексності дослідження вимагають конкретні явища культури, які ніколи не можуть бути втиснуті в «прокрустове ложе» окремої науки.

Аналіз проблем методології в нашому дослідженні ведеться переважно на матеріалі міждисциплінарних

порівнянь на основі філософського узагальнення і концептуалізації, які розкривають усю вертикаль можливого застосування методології – від загальної теоретико-пізнавальної через спеціально-наукову епістемологічну до методик конкретних міждисциплінарних досліджень.

Процес пізнання в науці можна аналізувати з різних кутів зору: філософського і соціологічного, психологічного і феноменологічного, історичного і логічного, гносеологічного і методологічного. Нас цікавитиме перш за все культурологічно-антропологічна сторона пізнання як світоглядно-методологічна, передусім – філософська. При цьому рух мислення йде у напрямку, зворотному порівняно з ситуацією пізнавальною: не від емпірії до теорії, а від теорії до емпірії. Це зумовлює відмінності у значенні тих самих знань з теоретико-пізнавальної та методологічної точок зору.

Як підкреслює Р. Рузавін, наукове пізнання по суті справи являє собою дослідження, яке характеризується своїми особливими цілями, а головне – методами отримання і перевірки нових знань [14, с. 7]. Коли ж мова заходить про застосування вже отриманих знань, у тому числі застосування у сфері освіти, на перший план виходить інша методологія.

Тому нерідко поняття методології науки вживається в самих різних сенсах. Іноді, як зауважує Рузавін, під методологією розуміється вся філософія взагалі або філософія науки зокрема [14, с. 20–24]. У цьому випадку методологія пізнання та методологія застосування, на нашу думку, максимально зближуються. Звичайно, методологія найтіснішим чином пов'язана з філософією, оскільки саме філософія служить світоглядною основою будь-якої методології. Але це не означає, що методологічні проблеми повністю співпадають з філософськими.

Часом під методологією науки розуміють сукупність будь-яких, достатньо загальних методів дослідження. При такому підході зникає відмінність між універсальними теоретико-пізнавальними методами спеціальних наук, не говорячи вже про те, що ніяка проста сукупність методів не складає ще методології. Це скоріше об'єкт дослідження методології як загального вчення про метод.

Існує і дуже вузький погляд на методологію, коли вона розглядається як теоретична основа деяких спеціальних, досить галузевих прийомів і засобів аналізу. Це швидше, однак, методологія застосування, аніж методологія пізнання. Так, іноді говорять, наприклад, про методологію ефективності виробництва, про методологію ціноутворення тощо, тоді як насправді слід було б скоріше говорити тут про методіку. І надмірно широке, розширювальне, і надмірно вузьке, обмежувальне поняття методології певної науки не можуть вважатися за правильні, оскільки вони не виділяють особливий предмет цієї науки і не аналізують ті специфічні поняття, засоби і способи дослідження, які вона використовує.

Головною метою методології науки є вивчення тих засобів, методів і прийомів дослідження, за допомогою яких отримують нове знання в науці. Оскільки ці методи і засоби дослідження застосовуються в процесі пізнання, то слід говорити не об методології взагалі, а об методології наукового дослідження, або пізнання.

Методологія наукового дослідження аналізує головним чином ті методи і засоби пізнання, які використовуються вченим як на емпіричній, так і теоретичній стадії дослідження. Так, вивчаючи конкретні способи здійснення експериментів, спостережень і вимірювань, методологія вирізняє істотні ознаки, які властиві будь-яким експериментам, вимірюванням і спостереженням.

Методологія наукового дослідження складає частину загальної методології пізнання, але частину, поза сумнівом, найбільш істотну і актуальну як з теоретичного, так і з практичного боку. Вона розглядає найбільш істотні з пізнавальної точки зору особливості і ознаки методів дослідження, розкриває методи по їх спільності і глибині аналізу. Такий аналіз значно полегшується завдяки виникненню цілого ряду спеціальних теорій, які ставлять своїм завданням вивчення тих або інших особливостей загальних методів пізнання, а також методів, які використовують в багатьох науках. Так, математична теорія експерименту розкриває найважливіші кількісні способи, за допомогою яких планується експеримент і обробляються його результати. Тому на її висновки і рекомендації вимушений зважати будь-який сучасний дослідник-експериментатор. Методологію науки математична теорія експерименту і сама експериментальна техніка цікавлять лише тією мірою, якою вони дають можливість зрозуміти роль експериментального методу в отриманні первинної емпіричної інформації, а також як спеціальний спосіб перевірки гіпотез і теорій в досвідчених науках.

Методологія як загальне вчення про метод не зводиться до простої сукупності ні спеціальних, ні загальних методів дослідження. При аналізі як спеціальних, так і більш загальних методів дослідження вона вивчає перш за все можливості і межі застосування цих методів в процесі досягнення істини, їх роль і місце в пізнанні. Тому багато авторів справедливо вважають її спеціальним розділом гносеології, що досліджує форми і методи наукового пізнання. При цьому часто розрізняють методи побудови і організації наявного знання і методи досягнення нового знання, які по суті справи представляють методи наукового дослідження. Таке зіставлення можна робити лише відносно, оскільки результати дослідження доводиться певним чином систематизувати і в цих цілях використовувати розроблені наукою методи організації і побудови знання. З іншого боку, систематизація накопиченого наукою знання у багатьох випадках вимагає спеціального дослідження, і, отже, застосування специфічних методів аналізу. Проте відмінність між цими методами залишається, оскільки існує відмінність між результатом і процесом дослідження.

Враховуючи цю відмінність, часто говорять про методологію наукового пізнання в широкому і вузькому сенсі слова. У першому випадку йдеться про аналіз як методів побудови наявного знання, так і методів його отримання і розширення. У другому випадку обмежуються тільки розглядом методів і засобів досягнення нового знання, тобто по суті мають справу з методами наукового дослідження. Але в обох випадках предметом аналізу залишаються методи пізнання, тому методологія з повним правом може розглядатися як складова частина теорії пізнання.

Варто все ж зауважити, що з позицій культурології наукове знання є не лише інструментом пізнання, але і важливою складовою культури суспільства загалом і особливо – культури освітньої, яка базується не просто на зовнішній повазі до науки, а на розумінні базових цінностей наукової діяльності. Саме це дозволяє адекватно сприйняти наукові знання, у тому числі й у режимі отримання освіти.

Тоді як гносеологія ставить своєю метою вивчення загальних закономірностей процесу пізнання, його ступенів і форм, методологія зосереджує свої зусилля на дослідженні засобів і методів пізнання. Таке розмежування областей дослідження зовсім не виключає взаємовпливу методології і гносеології одне на одного. При аналізі методів пізнання не можна не враховувати загальних закономірностей процесу пізнання, відкритих гносеологією. Ще більше це стосується методів застосування наукових знань. У свою чергу результати методологічних досліджень значно збагачують і конкретизують загальні положення гносеології, уточнюють і розвивають їх. Про це свідчить як історія гносеології і методології пізнання, так і історія та теорія культури, які охоплюють собою також і історію гносеології та методології пізнання як свою специфічну складову.

Наукове знання, як справедливо твердить Г. Рузавін, завжди відрізняється послідовністю і систематичністю [14, с. 7–9]. Не беручи до уваги навіть математику і точні науки, де більшість тверджень логічно виводяться з небагатьох засновків, навіть в так званих емпіричних науках порівняно рідко зустрічаються окремі, ізольовані узагальнення або гіпотези. Як правило, такі узагальнення входять в науку лише тоді, коли вони узгоджуються з іншими наявними в ній твердженнями і узагальненнями. Зрештою їх прагнуть отримати логічно з ширших узагальнень, принципів і допущень. Тим самим критерієм істинності наукових знань є не лише їх відповідність предмету знання – адекватність, але й несуперечливість щодо інших наукових знань – валідність.

Наука, на якому б ступені розвитку вона не знаходилася, тим і відрізняється від буденного знання, що є не простою сукупністю «відомостей» про світ, «набором» інформації, а певною системою знань. Наукове дослідження є цілеспрямованим пізнанням, результати якого постають як система понять, законів і теорій. Вищою мірою це стосується й культурології, яка систематизує те, що систематизувати чи не найважче – багатовимірне та багатовидове розмаїття створеного людиною.

Відомо, що задовго до виникнення науки люди набували достатньо надійних знань про властивості і якості предметів і явищ, з якими вони стикалися в своєму повсякденному практичному житті. Це також елемент культури – і не менш важливий, аніж наукове знання. І зараз ми немало дізнаємося за допомогою буденного знання. Це свідчить про те, що наукове знання не відокремлене непрохідною стіною від буденного: і наукове, і буденне пізнання зрештою прагнуть до досягнення об'єктивно дійсного знання, спираються на факти, а не на віру.

Нерідко, відзначаючи якісну відмінність наукового знання від буденного, забувають про зв'язок, що існує між ними, не враховують того, що наука виникла

з буденного знання. Це не раз підкреслювали самі учені. Правда, іноді при цьому допускалася інша крайність, коли наукове знання розглядалося тільки як вдосконалене буденне знання. Тут не треба плутати спорідненість культурну з спорідненістю форм знання.

Проте наука не є простим продовженням знань, заснованих на здоровому глузді. Вона являє собою пізнання особливого роду, зі своїми специфічними засобами, методами і критеріями. Перш за все, на відміну від буденного знання, наука не обмежується знаходженням нових фактів і результатів, натомість або прагне пояснити їх за допомогою існуючих гіпотез, законів і теорій, або спеціально виробляє для цього нові теоретичні уявлення. Чи не найважливішим це виявляється для культурології, оскільки емпіричний масив її об'єкту надто великий за якісним розмаїттям. Ця відмінна особливість науки дає можливість краще зрозуміти систематичний, послідовний і контрольований характер наукового знання. Дійсно, щоб пояснити те або інше явище, необхідно мати в своєму розпорядженні певну теоретичну систему або, в крайньому випадку, гіпотезу, з яких думка про дане явище виявляється їх логічним наслідком. Але щоб отримати такий наслідок, треба заздалегідь встановити логічний взаємозв'язок між різними думками, узагальненнями і гіпотезами, а найголовніше – мати в своєму розпорядженні такі закони, принципи, гіпотези або допущення, які можуть служити як посилки для логічного виведення менш загальних думок тієї або іншої науки. Систематичний і послідовний характер наукового знання значною мірою обумовлений саме тим, що наука не просто реєструє емпірично знайдені факти і результати, а прагне пояснити їх. Точне оперування поняттями, думками і висновками дозволяє також краще контролювати результати наукового дослідження.

Проте ніяка систематизація і організація знання не утворюють науку, якщо вони не супроводжуватимуться створенням нових понять, законів і теорій. Саме завдяки ним якраз і вдається не тільки пояснити вже відомі факти і явища, але і передбачити факти і явища невідомі. Такі прогнози в деякій мірі можна здійснити вже за допомогою простих емпіричних узагальнень, якими є, наприклад, прогнози погоди по цілому ряду прикмет. Набагато точніші кількісні прогнози можна отримати за допомогою емпіричних законів науки – навіть у царині культурології.

У зарубіжній літературі, як свідчить Рузавін, часто відмінність науки від буденного знання бачать в тому, що вчений має справу переважно з так званими неспостережуваними об'єктами, такими, як «елементарні» частки у фізиці або гени в біології [14, с. 10–11]. Тут помічена істотна особливість процесу наукового пізнання – розкриття суті досліджуваних явищ. Оскільки суть не лежить на поверхні явищ, для її розкриття доводиться вводити абстракції і ідеалізації, звертатися до гіпотез і теорій.

У буденному знанні хоч і вдаються до припущень і здогадок, але, по-перше, вони стосуються безпосередньо спостережуваних речей і подій, по-друге, ці припущення ніколи не контролюються спеціальною технікою, не кажучи вже про постановку особливих експериментів. Наука навіть на емпіричній стадії дослідження керується тими або іншими теоретичними

уваленнями і контролює свої гіпотези за допомогою спеціальних приладів і інструментів, які, у свою чергу, сконструйовані на основі певних теоретичних принципів.

Будь-яка достатньо зріла наука являє собою систему теорій, які об'єднують в єдине ціле її початкові принципи, поняття і закони разом з твердо встановленими фактами. Саме завдяки систематичності, обґрунтованості і контрольованості висновки науки відрізняються найбільшою надійністю і придатністю до перевірки, тоді як буденне знання, а тим більше віра або думка, значною мірою суб'єктивно і ненадійно. Проте, якою би не була важливою подібна відмінність, її не можна абсолютизувати. Якнайкраще це доводить приклад культурології, коли окремі явища культури тривалий час не підлягають узагальненням як підведенню під вже існуючі класифікації. І все ж культурологія, максимально наближаючись до культурних феноменів як таких не переходить на рівень буденного знання.

Найважливішою передумовою буденного знання є його підпорядкованість вирішенню безпосередніх, вузько-практичних завдань, унаслідок чого воно не може створювати такі абстрактні моделі і теорії, за допомогою яких пізнаються глибокі, внутрішні особливості і закономірності явищ. Культурологія ж завжди залишається знанням концептуальним, коли навіть за окремим феноменом вбачають прояв загального – якщо не такого, що вже відбулося, то такого, яке ще відбувається.

Звичай, коли порівнюють наукове пізнання з буденним, то істотну відмінність між ними бачать перш за все в тих способах і засобах, за допомогою яких досягається знання в науці і повсякденному житті. Надійність, систематичність і контрольованість наукових знань забезпечується за допомогою спеціальних і загальних методів дослідження, тоді як буденне знання задовольняється рутинними правилами, що спираються на «здоровий глузд», і простими індуктивними узагальненнями предметів і явищ, які безпосередньо сприймаються.

За свідченням Г. Рузавіна, в найзагальнішому сенсі метод являє собою певну систематичну процедуру. Ця процедура може складатися з послідовності операцій, що повторюються, застосування яких у кожному конкретному випадку або незмінно приводить до досягнення поставленої мети, або така мета досягається в переважній більшості випадків. Таке, здавалося б, надто абстрактне визначення методу є особливо важливим для культурології, де розмаїття методів зумовлене розмаїттям предмету.

Наукове дослідження, продовжує Г. Рузавін, не здійснюється всліпу, воно не зводиться до безперервного ланцюга припущень. Навіть у повсякденному пізнанні ми певною мірою задалегідь відсіваємо явно неправдоподібні припущення. При висуненні гіпотез, пошуку законів, побудові і перевірці теорій вчений керується певними прийомами, правилами і способами дослідження, які в своїй сукупності характеризують метод дослідження [14, с. 12–13]. Хоча такі методи і не гарантують досягнення істини, проте, вони значною мірою полегшують її пошуки, роблять їх більш систематичними і цілеспрямованими.

Більшість спеціальних проблем конкретних наук і навіть окремі етапи їх дослідження вимагають залучення спеціальних методів їх вирішення. Вищою мірою це стосується культурології, яка охоплює широкий спектр наук – від гуманітарних до природничих, від більш уможливлених до переважно емпірично налаштованих. У «емпіричних» науках для цього доводиться звертатися також до спеціальної техніки спостереження, експерименту і вимірювання. Зрозуміло, спеціальні методи вирішення конкретних наукових проблем мають вельми специфічний характер. Природно тому, що такого роду методи вивчаються, розробляються і удосконалюються в конкретних, спеціальних науках.

На відміну від цього загальні методи науки використовуються протягом усього дослідницького процесу і в найрізноманітніших за предметом науках. Окрім них, існують також методи, які застосовні лише в більш-менш споріднених науках або ж на певній стадії процесу пізнання. Такі методи також виходять за рамки спеціальних наук.

Спеціальні методи і техніку, які використовуються в спеціальних науках, можна розглядати як тактику дослідження. Вона може не раз мінятися залежно від характеру досліджуваних проблем, окремих етапів їх рішення, нових виявлених можливостей тощо. Загальні ж методи науки зберігають своє значення для цілої множини проблем в найрізноманітніших науках, бо вони скоріше вказують напрям і загальний підхід до досліджуваних проблем, аніж конкретні способи їх аналізу і вирішення. Тому з певним правом їх можна ототожнити із стратегією дослідження.

Оскільки буденне знання в кращому разі спирається на прості індуктивні узагальнення і емпірично встановлені правила, то в строгому сенсі слова воно не володіє спеціальними методами пізнання. З тієї теоретичної позиції, що цікавить нас, наука відрізняється від буденного знання тим, що вона застосовує і розробляє спеціальні і загальні методи пізнання, які спираються на відкриті нею закономірності тієї або іншої області реального життя.

Підводячи підсумки цього визначення можливих рівнів соціально-антропологічного обґрунтування педагогічного процесу, можна відзначити наступне:

1) проблематика методології наукового пізнання відіграє важливу роль в соціальних та гуманітарних науках, розширюючи світоглядні горизонти соціально-гуманітарного пізнання, пріоритетним у культурологічно-антропологічному обґрунтуванні освітньої культури є її філософське дослідження, яке надає можливості найбільш концептуального ціннісного його осмислення;

2) теорія та історія культури має міждисциплінарний характер і здійснює, як правило, дослідження, які відрізняються комплексністю результатів. Водночас, вона належить, безумовно, до соціально-гуманітарного корпусу наукового знання і у залежності від рівня здійснення аналізу, послуговується різним методологічним інструментарієм;

3) методологія наукового пізнання орієнтує пізнавальну діяльність на вирішення актуальних завдань сучасної науки, включаючи соціальні та гуманітарні науки, філософський аналіз, який здійснює

філософська культурологія при дослідженні антропологічного виміру освітньої культури, має прямі методологічні наслідки для конкретних і спеціальних педагогічних дисциплін.

Отже, питання методології наукового пізнання мають велике практичне значення, корегуючи пізнавальну діяльність на практичне застосування результатів наукового пізнання, філософський аналіз антропологічного виміру освітньої культури орієнтує на використання здобутків соціальної філософії, філософської антропології, соціально-філософської антропології, а особливо педагогічної антропології у практиці організації та здійснення педагогічного процесу.

Тому педагогічна антропологія може розглядатися як прикладна філософія, як філософська культурологія середнього рівня її методологічного застосування, а для цілей нашого дослідження педагогічна антропологія і повинна розглядатися передусім у цій ролі. Більше того, педагогічна антропологія буде тут розглядатися як філософсько-педагогічна антропологія, яка має своїм пріоритетом застосування філософських світоглядно-методологічних засад до конкретики освітнього процесу, оскільки на пряму філософія може виступати методологією педагогічного процесу лише у виняткових ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Andreev I. D. Problems of logic and knowledge methodology / I. D. Andreev. – М.: Nauka, 1972. – 320 p.
2. Andreev I. L. The Origin of Man and Society / I. L. Andreev – М.: My'sl', 1988. – 415 p.
3. Andrushchenko V. Modern social philosophy / V. Andrushchenko, M. Mykhalchenko. – К.: Heneza, 1993. – 246 p.
4. Barulin V. S. Socio-philosophical anthropology / V. S. Barulin. – М.: Onega, 1994. – 256 p.
5. Hatalaska S. M. Philosophy of culture / S. M. Hatalaska // book. – К.: Lybid, 2005. – 326 p.
6. Holovko B. A. Philosophical Anthropology / B. A. Holovko // Tutorial. – К.: IZMIN, 1997. – 240 p.
7. Gusejnov A. A. Этика / A. A. Gusejnov, R. G. Apresyan. – М.: Yurist', 1998. – 472 p.
8. Kodzhaspirova G. M. Pedagogical anthropology / G. M. Kodzhaspirova. – М.: Hardariki, 2005. – 287 p.
9. Kotarbinskii T. Elements of knowledge theory, formal logic and sciences methodology / T. Kotarbinskii; per. s pol'sk. – Minsk: Trivium, 2000. – 160 p.
10. Markov B. V. Philosophical Anthropology / B. V. Markov. – S-Pb.: Izd-vo «Lan'», 1997. – 384 p.
11. Minyushev F. I. Social anthropology. (lecture course) / F. I. Minyushev. – М.: International University of Business and Management, 1997. – 192 p.
12. Novikov A. M. Methodology / A. M. Novikov. – М.: Sinteg, 2007. – 668 p.
13. Essays on the methodology of social phenomena cognition. – М.: My'sl', 1970. – 344 p.
14. Ruzavin G. I. Methodology of scientific knowledge / G. I. Ruzavin. – М.: Yuniti-Dana, 2009. – 288 p.
15. Ruzavin G. I. Methods of scientific research / Ruzavin G. I. – М.: My'sl', 1974. – 237 p.
16. Sachkov Yu. V. Scientific method. Issues and development. – М.: Editorial URSS, 2003. – 160 p.
17. Sokolov E. A. Psychology of cognition: methodology and methodology of teaching / Sokolov E. A. – М.: Logos, Universitetskaya kniga, 2007. – 384 p.
18. Shevniuk O. L. Culturology / O. L. Shevniuk / navch. posibn. – К.: Znannia-Pres, 2004. – 353 p.
19. Yudin E'. G. Methodology of science. Systematic. Activities / E'. G. Yudin. – М.: Editorial URSS, 1997. – 450 p.
20. Yablonskij A. I. Models and methods of science research / A. I. Yablonskij. – М.: Editorial URSS, 2001. – 400 p.

Kolosiuk I. A., candidate of philosophical sciences, associate professor, assistant professor of history, philosophy, law department, Podilskyi State agrarian engineering university (Ukraine, Kamianets-Podilskyi), ikolosyuk@ukr.net

Philosophical and special-scientific aspects general methodology of scientific knowledge

The philosophical analysis specificity is belief-methodological problem, that is related to the theory epistemological status and the history of culture. As a working hypothesis, it is assumed that this science has interdisciplinary nature and carries out, as a rule, studies that differ in results' complexity. Moreover, this hypothesis will be tested on the analysis basis of the education from anthropological dimension under the philosophical point of view.

Keywords: pedagogical anthropology, philosophical analysis, anthropological dimension, epistemology, cognition.

* * *

УДК 141.132+13

Ведмедєв В. М.,
здобувач, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), ludvedm@gmail.com

ЦІННІСНА АМБІВАЛЕНТНІСТЬ АБСУРДНОГО

Аналізуються сучасні наукові дискусії про ціннісне значення феномена абсурдного в соціально-культурному контексті. Авторам використовуються філософсько-антропологічний та аксіологічний підходи, прийоми компаративістики. Вводиться відмінність понять абсурдного й абсурдизму. Виділяються дві альтернативні точки зору, які сформувалися щодо питання оцінки абсурдного. В рамках першої абсурд кваліфікується головним чином як негативне явище, а в рамках другої розглядаються його позитивні функції. Описується тенденція соціально-культурної легітимізації абсурду й абсурдизму як в реальному, так і у віртуальному просторі. Зокрема, розглядаються явище флешмобу і субкультура фріків. Аналізуються аргументи критиків абсурдизму, які кваліфікують його як своєрідне соціальне захворювання. Робиться висновок, що абсурдистська креативність – річ неоднозначна, суперечлива, амбівалентна, часто породжує негативні наслідки.

Ключові слова: абсурд, абсурдизм, аксіологія, філософсько-антропологічний підхід, ціннісна амбівалентність, креативність.

Фахівці одностайні в своїй оцінці абсурдного як феномену складного, багатовимірного, неоднозначного. Ця обставина обумовлює множинну низку аспектів його дослідження, серед яких питання сутності, особливостей прояву в різних царинах суспільного й особистого буття, співвідношення з подібними до нього і суміжними явищами, типології, еволюції історичних інтерпретацій, причин виникнення і поширення, засобів подолання і багато чого іншого. В залежності від дії конкретних чинників в певний час той чи інший аспект привертає більшу або меншу увагу фахівців (і не тільки фахівців). Є вагомим, як на нас, підстави вважати, що сьогодні предметом зростаючої зацікавленості дослідницького співтовариства стає комплекс проблем, пов'язаних з оціночним – позитивним або негативним – значенням феномену абсурдного.

Такий стан справ спричинений безпрецедентним розповсюдженням явищ і форм поведінки, що так чи інакше пов'язані з абсурдом. Суспільне життя (через дію безлічі зовнішніх, внутрішніх, історичних і психологічних чинників) є тим простором, який з повним правом може бути названий «царством абсурду».

Характеризуючи теперішню ситуацію, дослідники (Р. Барт, М. М. Бахтін, А. Я. Гуревич, Ж. Делез, В. І. Карасик, Е. У. Клюєв, Ф. Н. Козирев, Н. Л. Мусхелішвілі, О. Р. Прохвачева, А. У. Суховський, Р. Фарсон, та інші) відзначають, що вона є яскравою демонстрацією крайньої суперечливості людської природи, що доводить свої думки і справи до абсурду. Можна